

KONCEPCIJA BENEŠIĆEVA RJEČNIKA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA

IVO PRANJKOVIĆ
(Filozofski fakultet, Zagreb)

SAŽETAK. U prilogu je riječ o temeljnoj koncepciji te vrlinama i manama jednojezičnog rječnika Julija Benešića, kojega je veći dio (od A do rzati) dosad objavljen u dvanaest svezaka pod naslovom *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, Zagreb, 1985. do 1990. godine.

Jedan od glavnih poticaja ovome mome referatu na znanstvenom skupu upriličenom povodom 50. obljetnice Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža* jest svojevrsni apel svima onima na koje se to odnosi da se rad na *Rječniku hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* Julija Benešića, kojega je dosada objavljeno 12 svezaka¹ (od A do rzati), što prije nastavi i napokon okonča. Mislim da je o tome primjereno govoriti (i) povodom obljetnice Leksikografskoga zavoda između ostaloga i zato što je taj zavod svojevrsni sljednik HIBZ-a (Hrvatskoga izdavalačko-bibliografskog zavoda), kasnije Nakladnog zavoda Hrvatske, od kojega je Akademija otkupila građu za taj rječnik. Naime, u HIBZ-u se u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske radilo na jednosveščanom rječniku po uzoru na Iveković-Brozov, ali taj rječnik nikada nije bio završen (usp. Jedvaj 1944: 1–8). Akademija je već 1948. počela voditi brigu o toj građi, pa je već iduće, 1949. godine sklopila ugovor s Julijem Benešićem o izradi jednosveščanog rječnika hrvatskoga književnog jezika. Prve elaborate (slova A i B te Predgovor) Benešić je predao Akademiji 1951. godine. Do 1954. godine predao je obrađena slova od A do K, nakon čega je Akademija angažirala i recenzente: Blaža Jurišića, Matu Hrastu, Dobrišu Cesarića, Ivana Dončevića i Gustava Krkleca. Prva dvojica imala su i nekih prigovora na izradu rječnika, npr. da nedostaju poneki derivati, da nisu označena djela na koje se odnose primjeri (Jurišić je smatrao da treba označiti i djelo, i izdanje, i stranicu), da treba reducirati broj citata, da treba ujednačiti gramatičku terminologiju i sl.), što je kasnije djelomice uvaženo. Radeći intenzivno na Rječniku Benešić je umro (1957), a zadnja natuknica koju je obradio bila je *serenada* (opširni i dokumentirani podaci o svemu tome mogu se naći u Uvodu Rječniku što ga je napisao Josip Hamm, koji je objavljen na početku prvoga sveska, str. IX–XXXII).

¹ Izdavači su Rječnika Globus i HAZU (JAZU). Prvi svezak objavljen je 1985., drugi do šestoga 1986., sedmi 1987., osmi i deveti 1988., deseti 1989. te jedanaesti i dvanaesti 1990. Do šestog sveska priređivač je bio Josip Hamm, a nakon njegove smrti taj su posao nastavili do 12. sveska Milan Moguš i Josip Vončina.

Nažalost, nakon 1990. godine nema (bar koliko ja znam) nikakvih vijesti o tome da se na Benešićevu Rječniku dalje radi. Ako se ne radi, mislim da je to velika šteta jer taj rječnik bez ikakve sumnje ima svoje jasno određeno mjesto, namjenu i vrijednost među ostalim jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika, a i svojevrsnu aktualnost te višestruku primjenjivost, unatoč tome što mu se može uputiti i određen broj relevantnih prigovora.

Prije svega, to je jedini jednojezični rječnik hrvatskoga književnoga jezika u užem smislu, tj. jezika hrvatske književnosti, i to tzv. novije hrvatske književnosti u razdoblju od oko jednoga stoljeća, od ilirizma do II. svjetskog rata, odnosno od oko 1835. do oko 1940. godine. Sam Benešić kaže da će čitalac u njegovu Rječniku »naći sliku *razvitka* (isticanje J. B.) hrvatskog književnog jezika u prošlih sto godina« (Uvod, str. XVII). Za taj rječnik naime ekscerpirana je građa iz djela 107-orice hrvatskih književnika. Najstariji je među njima Antun Mihanović (r. 1796), a najmlađi Ivan Goran Kovačić (r. 1913)².

Vrlo je dobra strana Benešićeva Rječnika i to što se uz svaku natuknicu navode primjeri. Uz neke natuknice susrećemo i obilje, pa i preobilje primjera³. Tako se npr. uz natuknicu *misao* navodi 35, a uz *ljubav* čak 40 primjera iz djela različitih pisaca⁴. Osim toga, navode se primjeri i uz svako izdvojeno značenje pojedine natuknice (tako je npr. natuknica *matica* obrađena u sedam značenja, i uz svako se od njih navodi bar po jedan primjer, dok se natuknica *lice* obrađuje u deset značenja s ukupno čak 56 primjera).

Osim toga, vrlo se dobra strana Rječnika sastoji i u tome što se primjeri navode kronološki pa zainteresirani korisnik može pratiti život i eventualne mijene pojedinih riječi kroz spomenuto razdoblje.

S obzirom na građu i namjenu, mislim da je dobro što Rječnik nema normativnih pretenzija već i zato što bi takve pretenzije bile posve neprimjerene djelu kojemu je građa isključivo iz književnih djela. O tome i sam Benešić izrijekom govori: »Rječnik književnog jezika je informativan (dakle nije normativan). Takav je ovaj rječnik, koji ja obrađujem i uređujem. Tu se u citatima iznose one riječi, kojima se služe naši književnici u prošlih sto godina, sa zastarjelostima izraza i oblika, riječi izumrle i nove. Tu nema uputa i pravila, kako treba književnici da danas ispravno pišu, nego se daju poučni primjeri, kako se do danas pisalo« (Uvod, str. XXV).

Važna je osobitost rječnika i to što on »daje zaokruženu sliku o stogodišnjem presocijalističkom razdoblju u razvitku hrvatske književnosti« (Uvod, str. XXVIII) jer to, iz-

² Budući da je Goran Kovačić ubijen za nas već daleke 1943. godine, na prvi pogled može izgledati da je ta građa jako zastarjela. Zato treba spomenuti da je među uvrštenim piscima npr. i Ranko Marinković (inače nešto stariji Kovačićev vršnjak, rođen kao i Kovačić 1913. godine).

³ Kako su mu to preobilje primjera (citata) prigovorili i recenzenti, Benešić se od toga prigovora energično i prilično uvjerljivo brani: »Ja sam izabrao 107 autora pazeći pri tome, da budu iz svih generacija kroz 100 godina i iz svih naših krajeva. Križati citat znači križati autora. Koje? Zašto? Iz pisaca su po mogućnosti, odabrani ponajbolji citati. Kod nekih riječi nema citata iz mlađe generacije – riječ je zanemariva, zaboravljena, a kod drugih sam pazio, da bude vidljivo, da ta riječ još živi u književnosti od ilirskih vremena do danas. Ali kod nekih češ zaludu tražiti potvrde u starijih piscima – riječi su nove. Nije se dakle radilo o tome da se u riječima iznese neki nov element, nego o tome, da se prikaže život riječi u k n j i ž e v n o s t i « (istakao J. B.; Uvod, str. XXVI).

⁴ Pod natuknicom *ljubav* npr. to su: Tommaseo, Vraz, Mažuranić, Bogović, Preradović, Trnski, Botić, Šenoa, Vukelić, Tomić, Becić, Marković, Zahar, Ciraki, Jorgovanić, Kovačić, Gjalski, Vojnović, J. Kozarac, V. Novak, Harambašić, Leskovar, Draženović, Velikanović, Treščec (stoji Treščec?), Car Emin, Matoš, Šimunović, Vidrić, Begović, Nazor, Nikolić, Nehajev, Galović, Ujević, Krleža, Cesarec, Krklec, Kaleb i Tadijanović.

među ostaloga, zainteresiranim proučavateljima i uopće korisnicima Rječnika omogućuje da relativno jednostavno utvrde koje su se i kakve leksičke promjene u hrvatskom standardnom jeziku i u jeziku hrvatske književnosti događale u socijalističkom razdoblju, odnosno da utvrde koje su riječi nakon 1940. godine postale nepoćudne, zastarjele ili zbog čega stilski obilježene. Osim toga, to omogućuje svim zainteresiranim da analiziraju leksičke promjene koje su se u odnosu na spomenuto stogodišnje razdoblje dogodile u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Mislim da se i gramatička obrada (ponajprije zbog svoje jednostavnosti) može svrstati među dobre strane Rječnika, unatoč tome što je posve oskudna te unatoč nekim opravdanim prigovorima, pogotovo ako se uzme u obzir činjenica da je Rječnik »namijenjen širim krugovima čitalaca« (Uvod, str. X). Uz imenice se daje oznaka roda⁵ (i to »u dosadašnjem prakticiranom latinskom obliku«⁶, Uvod, str. X), uz pridjeve ženski i srednji rod, a uz glagole prezent⁷. Uz pridjeve se ne navode komparativi, nego se oni (uglavnom) daju kao posebne natuknice. Tako npr. nalazimo i *dulji* i *duži* uz odrednicu *comp. od dug*. Uz zamjenice se precizira kojem tipu zamjenice pojedina natuknica pripada. Tako za *ja* stoji da je lična zamjenica, za *moj* (*moja, moje*) da je posvojna, a za *koji* (*koja, koje*) da je upitna i odnosna. Uz brojeve stoji ili odrednica *broj* (npr. za *dvadeset*) ili *brojka* (npr. za *devet, deset, jedanaest*). Uz neke brojeve ne stoje odrednice vrste riječi, npr. uz *dva* stoji samo »*m. i n. dvājū dvjèma (dvāma)*«. Oznake vrste riječi ne stoje ni uz redne brojeve, što je logično utoliko što su to pridjevske riječi (npr. stoji samo »*děvēti, -ā, -ō*«), a ni uz broj jedan: »*jèdan, jèdna, -o*«. Uz priloge stoji samo odrednica *prilog*, a među priloge se svrstavaju ne samo riječi tipa *dozlaboga, dvaput, naime, međutim, iole* nego i one tipa *čak, bar, baš, nekmo* i sl. Uz neke se od priloga ne navodi nikakva gramatička odrednica. Tako npr. uz *dabogme* stoji samo »*dakako, dašto, dabome*«. Uz veznike se obično navodi jesu li konjunktori ili subjunktori. Tako uz *ali* stoji »*usporedni sastavni* (sic!) *veznik*«, a uz *ako* »*zavisni pogodbeni veznik*«. U najmanju je ruku međutim problematično što među veznicima nalazimo npr. i *ipak*⁸, *ma* i *makar*⁹, *neka*¹⁰, pa čak i *doduše*¹¹.

⁵ Ako ima kakvih morfonoloških i/ili naglasnih razloga, onda se navodi i genitiv jednine, npr. *běčār bečára* ili *bečárac -rca*. Slično tome uz natuknicu *dio* stoji: »*dīo dījela, m., loc. dījēlu, pl. dījēlovi dījēlōvā*«, a uz grijeh »*grījeh grījèha, m., voc. grījèše! pl. grījèsi i grīhovia*«.

⁶ Pedenjenje tih termina na hrvatski Benešić je smatrao nepodesnim »i zato što se svakih desetak godina ti hrvatski termini mijenjaju. Tek starija generacija zna, što je to pridavnik, samostavnik, jednina itd.« (Uvod, str. XI).

⁷ U prvom dopisu upućenom Odjelu za jezik i književnost JAZU u kojem je iznio osnovna načela i smjernice svoga rada Benešić napominje da će uz glagole navoditi i aorist, imperfekt, perfekt (»opširnije nego kod Broz-*Ivekovića*«, kaže on, Uvod, str. X), ali je kasnije od toga odustao. Posljedica toga odustajanja jest da u Rječniku nema informacija o glagolskome vidu, a to je već jedna od ozbiljnijih mana Rječnika. Da je naime navodio sve spomenute oblike, onda bi se po njima (uglavnom) moglo znati je li koji glagol svršeni ili nesvršeni.

⁸ Među primjerima ima i onih u kojima bi se *ipak* nekako i moglo smatrati veznikom (ili dijelom vezničkoga skupa – u primjeru koji slijedi bio bi to skup *a ipak*), npr. *Često se pozivao na božje ime, a ipak nije bio pobožan* (Dončević), ali i onih u kojima ta riječ nema baš nikakve veze s vezničkom službom, npr. *A bijaše mu ipak ugodno, pa kao da razgovora i nijesu trebali* (Šimunović) ili *Napokon se dogovore, da će ipak pokušati kod kojega kolege* (Nehajev).

⁹ Ima primjera u kojima *ma* i *makar* doista jesu veznici (iako specifični), npr. *Jesu ljudi, ma različne čudi* (Martić) ili *Ali nek je volja tvoja, makar ja i Sveto pismo uprav dobri znanci nismo* (Šenoa), ali i onih u kojima te riječi sasvim sigurno nisu veznici, npr. *Šima je svagda iskapio čašu i tresnuo njome ma kuda* (I. Kozarac) ili *Uz ljubav se našlo makar malo računa* (Kolar).

Prijedlozi su kod Benešića uglavnom dobro i precizno opisani kad je riječ o gramatičkim odrednicama, kojima se, naravno, dodaju i informacije o tome s kojim se padežom ili padežima pojedini prijedlozi slažu, npr. »do prijedlog s gen.«, »k prijedlog s dat.«, na prijedlog s akuzativom i lokativom i sl. U puno manjoj mjeri to vrijedi za opis značenja pojedinih prijedloga. Ta se značenja naime nerijetko opisuju prilično površno, npr. uz pomoć pitanja. Tako se za prijedlog *na* npr. navodi da »kazuje mjesto: gdje?« (npr. *Onda dolazi šuma na desnu ruku /Horvat-Kiš/*), zatim »kazuje mjesto: kamo? kuda?« (npr. *Pao je mrak na jarbole broda /Polić/*), a onda se dalje nižu pitanja: *na koga?* (npr. *Ili zaziru oni od nje te na nju mrze ni krivu ni dužnu /Okrugić/*), *na kome?* (npr. *I ne bi ga pronijele vile, a kamoli noge na junaku /I. Mažuranić/*), *na što?* (npr. *Puni vjetre, puni sjeverdare! Iznesi mi dragog na munare /Nar. pj./*), *na čemu?* (npr. *Još nijedan pas na lancu nije propjevao /Marinković/*), *kako?* (npr. *Radio je doduše svoj posao na začuđenje Rašulino savjesno i točno /Cesarić/*), *kada?* (npr. *Nu u doba pitome kulture na Božić se više ne puškara /Kranjčević/*). Ostala značenja toga prijedloga uglavnom se opisuju drugim prijedlozima, onima kojima bi u pojedinim kontekstima prijedlog *na* mogao biti zamijenjen, i to prijedlozima *prema* (npr. *Već je i onako kasno, ta vidi: na dvanaest ide! /Treščec/*), *protiv* (npr. *Žene su ju odbjegavale i tek počele na nju iznositi svašta /Osman-Aziz/*), *sa* (npr. *Gazde se voze u mesarskim kolima na pera /Kaleb/*), *u* (npr. *Na odgovorih bijaše točniji od astronomske ure /Kovačić/*), *za* (npr. *Kad je Ive na ženidbu bio, a Jelina na udaju mlada, prosi Ive Jelinu u majke /Nar. pj./*).

Benešić je, čini se, u određivanju vrsta riječi nerado upotrebljavao odrednicu *čestica* (ili partikula i sl.). Razlog je mogao biti naprosto u tome što se u hrvatskoj gramatičarskoj tradiciji čestice obično nisu ni smatrale posebnom vrstom riječi, (nego su se uglavnom pribrajale priložima)¹². Odrednicu *čestica* nalazimo uz natuknicu *li* (»čestica pitanja ili čuđenja« i uz *ča* (»čakavska upitna čestica«). Uz *ne!* stoji da je negacija, uz *da!* (afirmativno) ne stoji nikakva odrednica, nego samo opis značenja (»jest, tako je, dakako, doista, zaista«), a uz *nâ* (npr. *Na, evo jedne čaše od stare loze naše! Baš nije loša kap /Šenoa/*) stoji da je »uzrečica nuđenja« (!?).

I napokon, za opis usklika može se reći da je posebno razrađen, raznovrstan, pa na neki način i maštovit. Tako su *aj!* i *aho!* samo uzvici; *ajd!* je uzvik nukanja, poziva; *ajao!* je uklik (sic!) bola; *aha!* je uzvik potvrđivanja; *ah!* je uzdah tuge, boli, iznenađenja; *ajme!* je bolni usklik; *ajok!* uzvik čuđenja; *ajte!* poklik poziva itd.

Među dobre i pouzdane osobine Rječnika može se svrstati i naglašavanje iako je ono i za vrijeme kad je Benešić počinjao svoj Rječnik već bilo zastarjelo. Naime, naglasci su kod

¹⁰ I tu je situacija slična: *neka* možemo, s manje ili više opravdanja, smatrati veznikom u primjerima tipa *Penjite ga na vješala tanka, neka znade što mu strah valjade* (I. Mažuranić), pa i u onima tipa *Neka žabe i sove kreću kako hoće, sunce ipak izlazi na istoku* (Krleža), ali nikako u primjerima tipa *A nitko k meni neka ne dohodi* (Polić) ili *Neka zaplešu kraljeva, žena i anđela povorke lude* (Krleža).

¹¹ Vezničku službu (kakvu-takvu) ima ta riječ samo u jednom od pet primjera koje Benešić navodi, i to u primjeru: *...a u više navrata, doduše neredovno, radio je* (Ujević). U ostalim primjerima nikako se ne može govoriti o vezniku. To su primjeri: *... doduše spava nekoliko noći vrlo nemirno* (Novak); *Razumio, doduše, nije svega što je govorio, no u dečka bijaše oduševljenja* (Leskovač); *Plaća upravitelja je doduše pristojna, deputat još bolji pa pametan čovjek može nešto i da priskrbi* (Kolar); *Nema doduše ljudi građenih od čelika. To je samo snažna uporedba* (Dončević).

¹² Tako npr. T. Maretić u svojoj *Gramatici* ne spominje ni čestice ni riječice ni partikule.

njega »uglavnom zabilježeni po uzoru Daničićevih studija i blaga u Akademijском Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika, ali onako kako se danas govori među štokavcima, dakle na pr.: *kultúra, Evrópa, gramàtika* itd., a ne *kùltúra*¹³, *Èvrôpa, gràmatika*, kako je bilježio Budmani« (Uvod, str. XVIII). Tako on npr. bilježi klasične naglaske na refleksima jata¹⁴ (npr. *bdièenje, bìjel, bijèla, bljèd, blijèda, bljèesak, bijèsan* itd.), na dužim složenicama bilježi po dva naglaske (npr. *àeronavigàcija, àrcibìskup, àrhipàstír, bžžebòlje* i sl.)¹⁵, a često ima i starije naglaske na unutrašnjim slogovima, npr. *aeròplān, aòrist, àugūr, babilònskī, bagàtela, baršūnast, beskònačan, bjelòkostan, bjesòmučan, bogòslov, brodolòmac, bučkùrtš* (umjesto novijih, koji su bez sumnje i pedesetih godina bili običniji: *àeroplān, àorist, àugur, bābìlònskī, bagatèla, báršunast, bēskonačan, bjèlokostan, bjēsomūčan, bō-goslov, brodolòmac, bučkuriš* itd.). Osim toga, može se naći i popriličan broj krivih naglasaka ili bar manje običnih od konkurentnih, npr. (samo u prvom svesku) *ājme, àko, àuto, àutor, avènija, àvèi, bàdljevi, bàhat, bajàgi, bàrba, bàrjačić, bèzbeli, bèzbòjan, bistrìti, bòdež, bògaz, bòrac, brātīmka, brđskī, bùdalin, bujica*¹⁶ itd. Unatoč tome mislim da je obilježavanje naglasaka jedna od boljih, pa i ponajboljih strana Benešićeva Rječnika (već i zato što je ono uglavnom sustavno i dosljedno i što se po njemu vidi da je Benešić bio vrlo dobar poznavatelj naglasne problematike), a da su ova zastarjela i/ili dijelom i regionalna označavanja¹⁷ dug (ipak) prevelikom ugledanju na Iveković-Brozov i Akademijin rječnik.

Posebna je specifičnost Rječnika navođenje velikog broja sinonima uz neke natuknice, osobito kad je riječ o tzv. narodnim riječima¹⁸ koje se odnose na botaniku i/ili zoologiju¹⁹. Tako se npr. uz natuknicu *gatalinka*²⁰ navode ovi sinonimi: *zeleni proročić, vremenjača, kreketuša, kraljevčica, gatalica, gataljka* (hyla arborea), a u spomenutom dopisu Akademiji iz studenog 1948. Benešić predlaže da se uz natuknicu *grmuše* navedu svi ovi u narodu

¹³ Tu je vjerojatno riječ o tiskarskoj pogrešci jer Budmani u *Akademijinu rječniku* nije zabilježio *kultúra*, nego *kùltúra*.

¹⁴ Tako se doduše doskora činilo i u svim drugim stručnim (kroatističkim) publikacijama.

¹⁵ Tako se nerijetko čini i danas iako nije logično da jedna riječ, bez obzira na to kako je tvorena (i od čega složena), ima više od jednoga naglaske.

¹⁶ Bez sumnje su i u ono vrijeme kao i danas na tim (i tima sličnim) riječima bili običniji naglasci tipa *ājme, àko, àuto, àutor, àvènija, àvet, bàdljevi, bàhat, bajàgi, bàrba, bàrjačić, bèzbeli, bèzbòjan, bistrìti, bòdež, bògaz, bòrac, brātīmka, brđskī, bùdalin, bujica* i sl.

¹⁷ Ima i očitih (tiskarskih) pogrešaka, ali one nisu tako česte, npr. u prvom svesku *àrhiv, bakarski, bark* (druge dvije natuknice nemaju naglaske).

¹⁸ Benešić ističe da se u tumačenju nekih riječi služio *Narodnim blagom* Marcela Kušara (v. pretisak toga djela s informativnom uvodnom studijom Zlatka Vincea u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade, Zagreb, 1993): »Kod tumačenja nekih riječi (većinom stranih), gdje je bilo potrebno reći, što one znače, poslužio sam se djelom M. Kušara (Split, 1934.), kao i kod navođenja sinonima, koji se uvijek ne poklapaju točno s izrazom, kojemu su dodani« (Uvod, str. XVIII). U nekim natuknicama Benešić na Kušara i izravno upućuje. Tako npr. pod natuknicom *konj* čitamo: »*Konj bijele dlake*: bijèlac, bjèlaš, zèkan, zèkùlj, zèkun, zèlènko; *crne dlake*: vrānac, gāvvrān; *šaren konj*: šārac, šārīn; *mrke dlake*: mřkālĵ, mřkān; *sive dlake*: sivac, sivālĵ, žērāv; *riđe dlake*: rīda, rīđān; *mišje dlake*: kulāš. – *Konj s biljegom na nosu*: brñjāk, brñjāš, na nozi: pūtālĵ (*Kušar*)«

¹⁹ Za rječnik ovoga tipa to naravno nije bilo potrebno, ali se može opravdati, pa i s blagonaklonošću primiti, pogotovo ako se složimo s Vatroslavom Jagićem u mišljenju da su rječnici takva djela »gdje će se svako 'više' uvijek primiti sa zahvalnošću« (Jagić 1948: 551).

²⁰ Određuje se kao »*zelená zabica, za koju narod vjeruje, da nagovješćuje (gata), kakvo će biti vrijeme*«.

poznati nazivi tih ptica: *pjegava grmuša, plavka vela, mrkoglava trnjačica, grmuša smokvarica, mrkulj, siva pjenica, sivasta pogrmuša, vrtlarka, grmuša crnoglava, crnika, crnokapica, pogrmuša crnoglava, crnoglavka, grmuša pjenica, violić, žvrljika, plavka mala, prosta pogrmuša, grmuša čevrljinka, međarica, pogrmušica, grmuša žutoočica, crvenoočica* (usp. Uvod, str. XI). U samom Rječniku međutim ta je natuknica posve izostala.

Čisto leksikografski gledano vjerojatno je najveća mana Benešićeva Rječnika vezana za opis značenja. U njega je naime opis značenja sveden na najmanju moguću mjeru. Štoviše, on smatra da nekih riječi »ne treba uopće tumačiti, jer čitaocu tog rječnika nije hrvatski jezik tuđ, niti riječi prevoditi na drugi jezik. Nema smisla opisivati što je to noga, nos, crkva, misa, što znači sreća, plemenitost, srdžba, raditi, misliti, pisati, itd.« (Uvod, str. X). On smatra da bi tumačenje takvih riječi tražilo »opširno, a u svakom slučaju filozofski problematično, pa možda i komično obrazlaganje [...] Riječ se uglavnom tumači sinonimima i primjerima iz tekstova u poslovicama i rečenicama iz narodnog govora i iz književnosti. Druga je stvar kod modernih pozajmica, gdje će se riječ rastumačiti uz navod, iz kojega je jezika pozajmljena, na pr. bufet (fr. buffet), tenk (engl. tank), a kod riječi iz područja medicine, botanike i zoologije navest će se latinski (naučni) izraz te bolesti, biljke ili životinje. Kod glagola će sinonimi tumačiti šire značenje dotičnog izraza« (nav. mj.). Riječ je dakle o tome da je Benešić uvidio kako je opis značenja pojedinih riječi, posebice riječi iz općega leksika, doista težak, često i nezahvalan posao, a bojao se pritom da ne ispadne i smiješan, kao što su npr. povremeno ispadali Petar Budmani i Tomo Maretić u nekim opisima iz Akademijina Rječnika²¹.

Osim toga, nije teško naći i riječi koje su krivo opisane. To posebno vrijedi za turcizme (orijentalizme), koje je Benešić, čini se, prilično slabo poznao. Dovoljno će biti da navedem kako on riječ *bàsma* (inače u Bosni i danas općepoznata) opisuje kao »*pritisak, šàra na papiru ili na platnu*«, a navodi primjer (Alije Nametka) u kojem takvo značenje nikako ne dolazi u obzir: »*Za tim je zidovima skriven život svih najbjednijih, što na Bajram mogu djecu u cagasto odijelo ili u tanku basmu obući*« (ne može se nitko obući ni u pritisak ni u šaru!). Riječ je naravno o značenju: »*šarena pamučna tkanina od koje se kroje ženske haljine*« (usp. Škaljić 1973: 121). Čudan je također opis značenja npr. riječi *lepinja*: »*dugačka i tanka pečena tjestenina, slična kruhu*« (neće biti da je dugačka), a opis značenja riječi *mikrofon* u najmanju je ruku preopćenit i neprecizan: »*aparati u telekomunikacijama*« itd.

Kad je riječ o opisivanju značenja uz pomoć sinonima, treba reći da je Benešić bio različite sreće. Negdje je takvo opisivanje posve ili prilično uspješno²², ali ima u tom smislu i

²¹ Za primjer navodi Benešić kako je Budmani opisao natuknicu *izraz*: »*Izraz, m. djelo, kojijem se što izražuje (kad n. pr. čeljade pokazuje što misli ili osjeća riječima, ili samo micanjem ili samijem licem bez osobitoga micaña, ili u konkretnijem smislu riječi kojijem se ono pokazuje, ili se uopće nešto javlja)*« te kako je Maretić opisao *kravu*: »*žensko od vola kad je odraslo, poznata domaća životinja*« (Uvod, str. X i XXVII).

²² Navođenje sinonima uz to je gdje gdje i tako izdašno (i to ne samo kad je riječ o biljkama i životinjama) da bi se moglo reći kako Benešićev Rječnik u vezi s nekim riječima preuzima i ulogu svojevrsnoga rječnika sinonima, usp. npr. uz natuknicu *baklja* sinonime: »*šaklja, vāklja, bukinja, zūblja, lūč, smolēnica, mašala*«.

posve problematično opisanih natuknica. Tako se npr. *domjenak* opisuje kao »*sastanak, ročište*«, a *gmajna* kao »*općina, teritorij općine, hatar*«²³.

Možemo dakako tome Rječniku uputiti još kojekakvih prigovora, npr. da je previše pod utjecajem Iveković-Brozova Rječnika²⁴ (koji je već u vrijeme kad se pojavio bio problematičan, posebice zbog korpusa, koji gotovo isključivo čine djela iz usmene narodne književnosti te Karadžićevi i Daničićevi spisi), da je u njemu previše egzotičnoga (narodnog) i regionalnoga blaga te turcizama²⁵, da, kao što je već bilo spomenuto, ima prevelik broj primjera, da nisu navođena djela ni mjesta iz kojih su uzimani primjeri, da nije ujednačen gramatički opis, da ima relativno dosta nesigurnosti u razvrstavanju riječi na vrste itd., ali unatoč svemu tome nema nikakve sumnje da je riječ o vrlo važnom, ozbiljnom i temeljitom jednojezičnom rječniku hrvatskoga književnoga jezika za koji bi bila neprocjenjiva šteta da ne bude završen. Zato još jedanput apeliram na sve one kojih se to tiče (posebice na Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti, i to i na Razred za suvremenu književnost i na Razred za filologiju) da se rad na Benešićevu Rječniku, vrlo važnom i korisnom djelu hrvatske jednojezične leksikografije, što prije nastavi i napokon (nakon više od pola stoljeća otkako je započet) uspješno okonča.

IZVORI I LITERATURA

Benešić, Julije: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, Globus i JAZU, I–XII, Zagreb, 1985–1990.

Bratulić, Josip: *Julije Benešić (1883–1957)*, Portreti hrvatskih jezikoslovaca, Biblioteka Hrvatski radio, knj. 5, Zagreb, 1993, str. 199–206.

Iveković, Franjo i Ivan Broz: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1901.

Jagić, Vatroslav: *Izabrani kraći spisi* (Uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol), Zagreb, 1948.

Jagić, Vatroslav: *Rječnik hrvatskoga jezika. Skupili i obradili Dr. Fr. Iveković i Dr. Ivan Broz*, Archiv für slavische Philologie, 1901, 23, str. 521–529 i 24, str. 230–242.

Jedvaj, Josip: *Nov rječnik hrvatskog jezika*, Vienac, 36, Zagreb, 1944, str. 1–8.

Jonke, Ljudevit: *Prilog Slavonije hrvatskoj nauci o jeziku*, u: Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća, Zagreb, 1971, str. 234–243.

Kušar, Marcel: *Narodno blago* (pretisak), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.

Maretić, Tomo: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, ³1963.

Matković, Marijan: *Julije Benešić (1883–1957–1977)*, Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU, 3/2, Zagreb, 1977.

Pranjković, Ivo: *Iveković-Brozov Rječnik hrvatskoga jezika na početku i na kraju stoljeća*, Kolo, 7–8, Zagreb, 1993, str. 566–587.

²³ Navode se dva primjera, i nijedan ne potvrđuje sugerirano značenje: »Pred njima se pružila gmajna, prostrani pašnjaci, ravnica da joj gotovo kraja ne vidiš (*Kolar*). – U Jami su tri vuka navalila na kravu Ribara Lojza i pojeli je, baš na samu svetu nedjelju, o podne. Došla su preko gmajne, a to se nije dogodilo već dugo (*Krleža*).«

²⁴ Unatoč tome što je Benešić nastojao leksičko blago iz toga rječnika »probrati na taj način, da će se suvišne, posve lokalne i neknjiževne riječi izbaciti, a nove [...] dometnuti, uzimajući u prvom redu u obzir sinonime i frazeologiju iz djela hrvatskih književnika« (Uvod, str. IX).

²⁵ Tako samo pod slovom *ć* susrećemo ove turcizme: *ćage, ćar, ćariti, ćasa, ćatib, ćebe, ćef, ćefenak, ćefin, ćehaja, ćeif, ćelav, ćemane, ćemer, ćenar, ćerčivo* (piše krivo: *čerčivo*), *ćeremit, ćesa, ćevap(čić), ćibre, ćilibar, ćilim, ćilit, ćitab, ćopav, ćorav, ćorbudžak, ćorda, ćoro, ćorsokak, ćosast, ćosav, ćosat, ćoso, ćošak, ćoškast, ćufuriti se, ćulah, ćulav, ćumez, ćumur, ćup, ćupić, ćupina, ćuprija, ćurak, ćurčija, ćurs, ćurukluk, ćuskija*.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–XXIII, JAZU, Zagreb, 1880–1976.

Sabljak, Tomislav: *Rječnik hrvatskoga književnog jezika*, Kronika Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU, 3/2, Zagreb, 1977.

Škaljić, Abdulah: *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo,³ 1973.

Vince, Zlatko: *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb,² 1990.

Vince, Zlatko: *Vrijedno ali nepotpuno djelo (o manje poznatim odjecima na Broz-Ivekovićev Rječnik hrvatskog jezika)*, Filologija, 8, Zagreb, 1978, str. 389–396.

Vučetić, Šime: *Julije Benešić*, PSHK, knj. 84, Zagreb, 1969, str. 7–23.

MONOLINGUAL AND MULTILINGUAL DICTIONARIES IN CROATIA THE CONCEPTION OF BENEŠIĆ'S DICTIONARY OF THE CROATIAN LITERARY LANGUAGE

SUMMARY. The paper discusses the basic conception and the virtues and drawbacks of Julije Benešić's monolingual dictionary, the larger part of which (*A to rzati*) was published in twelve volumes, entitled *The Dictionary of the Croatian Literary Language From the Revival to I. G. Kovačić*, Zagreb, 1985–1990.